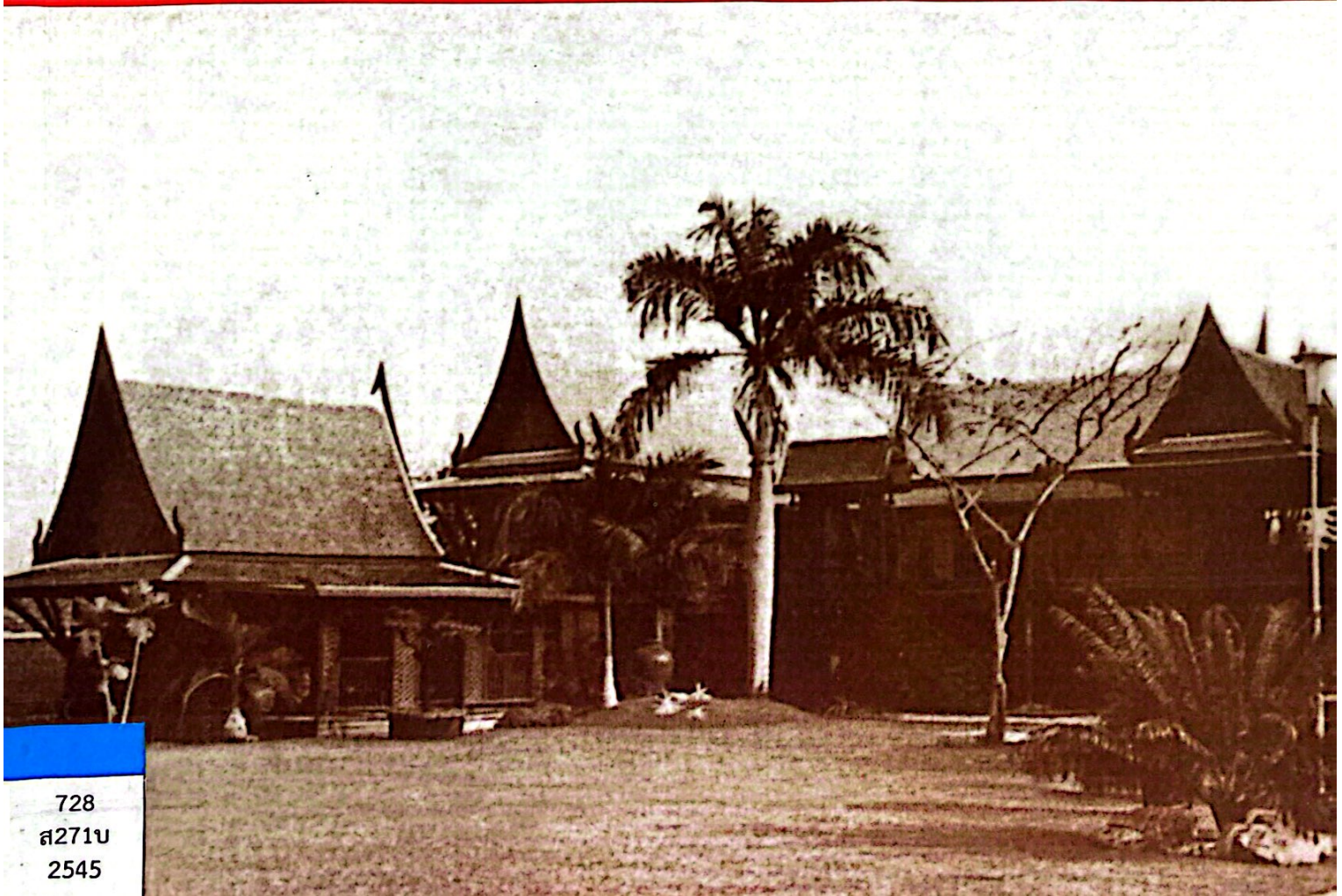

ปกิณกคดี หมายเลข ๑๓

บ้านไทยภาคกลาง

ศาสตราจารย์ พล.ร.ต. สมภาพ ภิรมย์ ร.น., ราชบัณฑิต

728
ส271บ
2545

สารบัญ

	หน้า
๑. ภาคเอกสาร	
อารัมภบท ครอบคลุมเป็นสถาบัน	๑
๑. อาคารสมัยโบราณ	๓
๒. บ้านและเรือน	๔
๓. ขอบเขตของบ้านไทย	๖
๔. ประเพณีเนื่องในการสร้างบ้านปลูกเรือน	๑๘
๕. สังคมชาวไทยในอดีต	๒๐
๖. ขีดจำกัดในการออกแบบในอดีต	๒๔
๗. บัณฑิต ๗ ประการ ที่ทำให้เกิดลักษณะเรือนไทย	๒๖
๘. เรือนไทยเป็นเรือนสำเร็จรูป	๓๓
๙. ลักษณะเฉพาะของเรือนไทย	๓๕
๑๐. โครงสร้าง องค์ประกอบ และรายการวัสดุที่สำคัญของเรือน	๓๘
๑๑. วันเตรียมการปลูกเรือน	๔๙
๑๒. ขั้นตอนก่อสร้างเรือนไทย	๕๐
๑๓. ข้อดีข้อเสียของเรือนไทยภาคกลาง	๕๑
๑๔. หมู่บ้านไทยและเรือนไทยที่งามที่สุด	๕๒
๑๕. มาตราช่าง ดวง วัด และเวลา กับเรือนไทยโบราณ	๕๓
๑๖. สาสน์สมเด็จพระ เรือนไทย	๕๔
๑๗. เรือนขุนช้างในทัศนะของพระยาโกมารกุลมนตรี (ชื่น โกมารกุล ณ นคร)	๕๖
๑๘. ฤกษ์ยามและวิธีการก่อสร้างตามความเชื่อถือแต่โบราณ	๖๐
๑๙. วิเคราะห์โครงสร้างเรือนไทย	๖๖
๒๐. ศาลพระภูมิ	๖๘
๒๑. การขาดประสบการณ์ในการก่อสร้างเรือนไทย	๖๘
บ้านชาวภาคตะเมือ ๒,๐๐๐ ปี	๑๕๙
บ้านไทย-เรือนไทย ที่ควรแก่การสนใจ	๑๖๑
ผนวก ๑	๑๖๒
ผนวก ๒	๑๖๓
ผนวก ๓	๑๖๔
ประวัติผู้แต่งหนังสือ	๑๖๕

๒. ภาคแบบก่อสร้าง

เรือนต้น บริเวณพระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต ๑ ชุด (๔ แผ่น)

เรือนทับขวัญ บริเวณพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม ๑ ชุด (๕ แผ่น)

คุ้มขุนแผน อำเภอเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑ ชุด (๔ แผ่น)

แบบก่อสร้างเรือนไทย ๑ ชุด (๓๑ แผ่น) ได้แก่

๑. แปลนพื้นที่บน
๒. แปลนเสา
๓. แปลนหลังคาคร่าวและชาน
๔. รูปตั้งด้านทิศเหนือ
๕. รูปตั้งด้านทิศใต้
๖. รูปตั้งด้านทิศตะวันออก
๗. รูปตั้งด้านทิศตะวันตก
๘. รูปตัดตามขวาง
๙. รูปตัดตามยาว
๑๐. รูปตัดคร่าวตามยาว
๑๑. ฝ้าหุ้มกลองตัวเรือน (ยึดถือความยาวของพริ้งเป็นหลักในการแบ่งช่องปะกน)
๑๒. ฝ้าหุ้มกลองตัวเรือน (ยึดถือศูนย์เสาเป็นหลักในการแบ่งช่องปะกน)
๑๓. ขยายฝ้าด้านข้าง (ทิศใต้)
๑๔. ขยายฝ้าด้านระเบียง
๑๕. ขยายฝ้าเฉียงด้านนอกและลูกกรงชาน
๑๖. ขยายฝ้าประจันห้อง
๑๗. ขยายฝ้าเรือนคร่าวด้านตะวันตก
๑๘. ขยายฝ้าเรือนคร่าวด้านตะวันออก
๑๙. ฝ้าอุดหน้ากลองของครัว
๒๐. แสดงการวางแปลนสัมพันธ์กับลูกตั้ง ลูกนอน ของลูกพักกรุหน้าจั่ว
๒๑. แบบบันลม
๒๒. หน้าจั่วรูปพระอาทิตย์
๒๓. หน้าจั่วครัวไฟ (แบบ ก.)
๒๔. หน้าจั่วครัวไฟ (แบบ ข.)

๒๕. หน้าจั่วแบบเกล็ด
๒๖. ขยายอกไก่ และกลอน การมุงกระเบื้อง และครอบกระเบื้องบนอกไก่
๒๗. รูปตัดขยาย แปหัวเสา ชื่อ จันทัน
๒๘. บานหน้าต่าง และรูปตัดขยายบานหน้าต่าง
๒๙. แบบซุ้มประตูชาน และบันได
๓๐. บันได
๓๑. แปลนบ้านนายคร้าม สุขสมวัฒน์

หน้า

๓. ภาควิชาสถาปัตย์

๑. ภาพเขียนคัดลอกแสดงบรรยากาศชีวิตสังคมไทยสมัยโบราณ ๘๑
๒. หุ่นจำลองเรือนไทยของนักศึกษา แสดงการจัดหมู่เรือนด้านหน้า ในความควบคุมของ
อาจารย์หลวงวิศาลศิลปกรรม ๘๒
๓. เรือนต้น ด้านหลัง ๘๓
๔. ชานเชื่อมต่อระหว่างเรือน-เรือนต้น หลังพระที่นั่งอัมพรสถาน ๘๔
๕. เรือน “ทับขวัญ” พระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม ๘๕
๖. เรือน “ทับขวัญ” ทิศเหนือ ๘๖
๗. เรือน “ทับขวัญ” ด้านทิศตะวันตก บริเวณพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม
(กรมศิลปากรขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน) ๘๗
๘. บ้านนายคร้าม สุขสมวัฒน์ เลขที่ ๖ หมู่ ๔ ตำบลท่าวาสกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แสดงการจัดหมู่เรือนริมน้ำ ๘๘
๙. กุฏิสงฆ์ ๔ ห้อง วัดใหม่บางกระสอบ อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ๘๙
๑๐. บริเวณพื้นที่ว่างระหว่างเรือน ใช้ในกิจกรรมทางประเพณี และการพักผ่อน ไม่รู้เป็น
ระเบียบเรียบร้อย (บ้านในหมู่บ้านดาวคะนอง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปรา
การ) ๙๐
๑๑. แสดงใบดั่ง เสาตั้ง ชื่อ แปหัวเสา ๙๑
๑๒. แสดงเสาดั่งกลมวางอยู่บนรอด ๙๒
๑๓. แสดงเสาดั่งเหลี่ยม ๙๓
๑๔. แสดงฝักมะขามรับพื้นที่ชนเสา ๙๓

	หน้า
๑๕. แสดงรอยเจาะทะลุเสาไม้ค้ำยันยึดติดหิ้งวางบนหลังรอด (ภาพถ่ายนี้ได้รับรางวัลที่หนึ่งในการประกวดภาพราชนาวีสโมสร)	๙๔
๑๖. แสดงฝาหุ้มกลองนั่งบนพริ้ง และพริ้งด้านหุ้มกลองจะเป็นทางเหยี่ยวตัวเมีย สังเกตพริ้งด้านยาวเป็นตัวผู้ เห็นรูปทางเหยี่ยวชัดเจน	๙๕
๑๗. มุมพริ้งเข้าเคียวทางเหยี่ยว	๙๕
๑๘. รา ช่วยพื้นไม้ให้อ่อน ติดกับพริ้งโดยใช้เหล็กแขวนในปัจจุบันใช้ดงวางถึแทน “รา”	๙๖
๑๙. การวางพื้นขวางห้องต้องใช้ดงช่วย เป็นการดัดแปลงการก่อสร้างเรือนไทย	๙๖
๒๐. แสดงวิธีต่อเสาเรือน	๙๗
๒๑. แสดงฝาขัดแตะ วางบนหลังพริ้งและยึดติดกับกรอบเช็ดหน้าประตูทางออกจากห้องสู่ระเบียง	๙๘
๒๒. ฝาขัดแตะไม้ไผ่เหลา และแต่งดงามเรียบร้อยขัดไขว้เข้า-ออก กับไม้ลูกนอน (เช่น) ระหว่างช่องของไม้ลูกตั้ง (แนวดิ่ง)	๙๙
๒๓. ฝาไม้ไผ่ขัดแตะฝีมือหยาบ	๑๐๐
๒๔. ฝาไม้ไผ่ขัดแตะ เมื่อไม้ไผ่ผุพัง ใช้จากปิดทับเป็นการชั่วคราว ดูประหนึ่งเป็นฝาสำหรับวัด	๑๐๐
๒๕. ฝาไม้ไผ่ขัดแตะ (ไม่ใช้ไม้จริง) ลูกตั้งและลูกนอนใช้ไม้ไผ่ล้วน จึงเป็นฝาที่ไม่แข็งแรงเป็นการก่อสร้างที่ไม่สุภาพ	๑๐๑
๒๖. ฝาไม้ไผ่ขัดแตะอย่างหยาบ ลูกตั้งไม้ไผ่ทั้งลำ ลูกนอนไม้ไผ่ผ่าซีก	๑๐๑
๒๗. ฝาสำหรับวัดอย่างหยาบ ใบจากคัดเลือกใบแก่และต้องทำขณะใบยังสด	๑๐๒
๒๘. ฝาสำหรับวัดฝีมือดี ถึงแม้จะใช้วัสดุก่อสร้างที่ไม่สุภาพ กล่าวคือใช้ไม้ไผ่ทั้งลำเป็นลูกตั้งไม้ไผ่ผ่าซีกเป็นลูกนอน (เช่น) ใช้ดัดจากบรรจุเป็นแผ่นฝา	๑๐๒
๒๙. ฝาสำหรับวัด ใช้ไม้ไผ่ทั้งลำเป็นลูกตั้ง ไม้จริงเป็นลูกนอน เป็นงานไม่สุภาพ แต่ได้ผลในการใช้วัสดุก่อสร้างวัตถุต่างชนิด (Contrast of Materials) เป็นความงามอีกแบบหนึ่ง ฝีมือประณีตและคัดเลือกใบจากสดและใบแก่ ต้องสอดใบจากที่ละใบจนแน่น	๑๐๓
๓๐. พื้นไม้ขนาดกว้างและยาวแผ่นเดียวตลอดช่วงเรือน	๑๐๔
๓๑. ฝาสายบัวบรรจุแผ่นลูกปัก บางที่เรียกว่า ฝาสายบัวกระดานดู	๑๐๕
๓๒. ฝา “ทางมะพร้าว” เป็นงานชั่วคราว	๑๐๖
๓๓. ฝาสำหรับวัดผสมฝาปะกน ไม้ลูกนอน (เช่น) วางถึ ชั่วความกว้างของลูกนอน (เช่น) ลูกหนึ่ง รุสองรูที่ลูกนอน (เข้าใจว่า) สำหรับร้อยตอกยึดติดจาก	๑๐๖
๓๔. ฝาสำหรับวัดด้านหุ้มกลอง	๑๐๗

	หน้า
๓๕. ฝาสายบัวตามแบบฉบับ (Typical) ไม่ทำลูกฟักกระดานดาน	๑๐๘
๓๖. ฝาปะกนตามแบบฉบับ (Typical)	๑๐๘
๓๗. ฝาห้องเป็นบานเฟี้ยมเปิดออกสู่ระเบียง	๑๐๙
๓๘. ฝาเฟี้ยม ตามแบบฉบับ (Typical) เครื่องอุปกรณ์ เช่น หูจุด-กุญแจ เป็นของร่วมสมัย ปัจจุบัน	๑๐๙
๓๙. เรือนฝากระดานเรียบ ไม่มีปะกน ไม่มีลูกฟัก พริ่งยาว ๔.๕๐ เมตร เป็นเรือนไทย หลังใหญ่ ควรสังเกตแปลานมีถึง ๕ ตัว เหนงบ้านลมไม่ดังงาม จากหมู่บ้านทรงคะนอง อำเภอพระประแดง	๑๑๐
๔๐. เรือนไทยแสดงฝาลูกฟักกระดานดาน จากหมู่บ้านทรงคะนอง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ	๑๑๑
๔๑. เรือนฝาสำหรับวัด-หมู่บ้านทรงคะนอง อำเภอพระประแดง	๑๑๒
๔๒. เรือนครัวฝาไม้ไผ่ขัดแตะ ควรสังเกตระดับพื้นเรือนครัว และพื้นระเบียงเป็นระดับ เดียวกัน และหน้าจั่วเป็นรูปปรีศมีและโปร่ง ให้อากาศร้อนภายในหลังคาผ่านออกได้	๑๑๓
๔๓. แสดงจันทัน จันทันตะเข้-เต้า และเท้าแขนรับกันสาดมุงกระเบื้องที่มุมเรือน	๑๑๔
๔๔. แสดงจันทัน-จันทันตะเข้ รับกันสาดมุงจาก	๑๑๔
๔๕. กันสาดมุงสังกะสี ใช้เหล็กเส้นเป็นเท้าแขน	๑๑๕
๔๖. รายละเอียดแสดงเชิงชาย เข้าเดือยตรงติดกับจันทัน	๑๑๖
๔๗. การบากเสารับจันทันเฉียงหรือระเบียง สังเกตแปลานจะวางยันหัวเสา	๑๑๖
๔๘. แผงหน้าจั่ว	๑๑๗
๔๙. กลอน-ดาล ชนิดดาลเดี่ยว ขวางกลางประตูหรือหน้าต่าง ประตูบางแห่งใช้ดาลคู่ บางแห่งไม่ใช่ แต่ใช้ “กลอนกบ” แทน	๑๑๘
๕๐. แสดงการเข้าเดือยเต้ารุม (ตัวผู้) เจาะทะลุ เต้าราย (ตัวเมีย)	๑๑๙
๕๑. แสดงการเข้าเดือยเต้ารุม (ตัวผู้) เจาะทะลุเต้าราย (ตัวเมีย)	๑๑๙
๕๒. เหนงบ้านลม เรือน “ทับขวัญ” พระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม สังเกต เหนงบ้านลมมีรูปทรงดังงาม	๑๒๐
๕๓. บ้านลมชายคาระเบียง แสดงให้เห็นว่า บ้านลมวางบนแป ปลายด้านหนึ่งมีเหนงบ้านลม อีกด้านหนึ่งตรงติดเชิงชายตัวเรือนใหญ่	๑๒๑
๕๔. ฝาดับจาก ด้านในห้อง งานราคาถูก ฝีมือค่อนข้างประณีต	๑๒๒

๕๕. หลังคามุงจาก แสดงให้เห็นกระเบื้องหลบลหลังคา (สันหลังคา) ตามแบบฉบับ ๑๒๒
๕๖. ตับจากและตอก (เครื่องผูก) สำหรับยึดจากติดกับกลอน ๑๒๒
๕๗. หลังคามุงกระเบื้องซิเมนต์สีเหลี่ยม เรียกว่า กระเบื้องหน้าวัว (ไม่ทราบว่ามีหน้าวัว
อย่างไร) ควรสังเกต เรือนสีห้องมักจะไม่ใช่เรือนบุคคลสามัญ ควรเป็นกุฏิสงฆ์ ภาพนั้น
เท้าแขน วางติดพริ้ง กับพริ้งรับกันสาด ๑๒๓
๕๘. หลังคามุงกระเบื้อง ดินเผาหางมน (กันแมลงสาบ) และกระเบื้องครอบอกไก่ ๑๒๔
๕๙. กรอบเช็ดหน้าประตูเข้าห้องนอน มีลูกทียบ (บันไดยกได้) สำหรับก้าวขึ้นลง ๑๒๔
๖๐. แสดงนมของอกเลา และอกเลากลม (เรือนของคฤณิก วิทยุธีรพันธ์) ๑๒๕
๖๑. ไม้ประกับกรอบเช็ดหน้าท่อนบนของประตูหรือหน้าต่างด้านในห้อง แสดงให้เห็นรูสำหรับ
สวมเดือยบานประตู หรือหน้าต่าง ๑๒๖
๖๒. เดือยสวมลงในรูที่ธรณีของบานหน้าต่างหรือประตู (ทำหน้าที่เสมือนบานพับ) ๑๒๖
๖๓. กรอบเช็ดหน้าประตูตัดมุมบนเป็นพิเศษ ๑๒๗
๖๔. กรอบเช็ดหน้า หน้าต่างมีเท้าสิงห์ ๑๒๗
๖๕. แสดงให้เห็นสายยูประตู แม่กุญแจ และลูกกุญแจโบราณ ๑๒๘
๖๖. หน้าต่างภายนอก แสดงให้เห็นฐานเท้าสิงห์ รองรับกรอบเช็ดหน้า ซึ่งไม่มีใครปรากฏที่
เรือนไทยธรรมดา โดยมากใช้กับตำหนักหรือกุฏิสงฆ์ (ภาพจากตำหนักแดงในพิพิธภัณฑ์
สถานแห่งชาติพระนคร) ๑๒๙
๖๗. แสดงลดพื้นเรือนกับระเบียงให้เห็นการเข้าไม้ของฝาปะกน ด้านหุ้มกลองตัวเรือนกับฝา
ระเบียงด้านนอก ควรสังเกต มุมพริ้งด้านหุ้มกลองจะเห็นเดือยหางเหยี่ยวของพริ้ง
ด้านยาวสวมพริ้งด้านหุ้มกลอง ๑๒๙
๖๘. “กบ” คือกลอนชนิดหนึ่งมีเดือยเหลี่ยมสวมลงในรูที่ธรณีประตูหรือหน้าต่างที่เรียกว่า
“กบ” เพราะรูปร่างคล้าย “กบสัตว์สี่เท้า” ๑๓๐
๖๙. บานประตู-หน้าต่าง ตอนล่างถากหรือว่า เพื่อมือสอดถึงบานประตู-หน้าต่าง เสมือน
หูจุดเหนือธรณีประตูหรือหน้าต่าง ๑๓๐
๗๐. หน้าต่างที่ฝาระเบียง ออกแบบเป็นรูปทรงทางเรขาคณิตแปดเหลี่ยม ด้านไม้เท้า ควร
สังเกตว่าเรือนหลังนี้ พื้นห้องและพื้นระเบียงระดับเดียวกัน พริ้งรับฝายาวด้านหุ้มกลอง
(ไม่มีใครพบเห็น โดยมากพื้นระเบียงลดต่ำลง ให้เกิด “ช่องหรือร่องดินแมว” ให้ลมเย็น
พัดระบายอากาศใต้ฐานเรือนสู่พื้นระเบียง) ๑๓๑
๗๑. หน้าต่างไม่มีหย่อง ๑๓๒

๗๒. หย่อง แบบหนึ่ง เขาจะขวางแผ่นไม้ เห็นร่องและเห็นลายไม้งดงาม เกิดการแย้งขัดระหว่างผิวหยาบและผิวละเอียด (Contrast of Texture) ๑๓๒
๗๓. หย่องสลักเสลาอย่างประณีต ให้เห็นสุนทรีย์ภาพของดอกไม้กับนก ควรสังเกต “ดุมอกเลา” หรือนมอกเลา แกะสลักอย่างงดงาม ๑๓๓
๗๔. หย่องแกะสลักเป็นลายดอกไม้ แสดงลูกกรงหน้าต่าง (กันขโมย) ๑๓๓
๗๕. หย่องแกะสลักรูปทรงเรขาคณิต ๑๓๔
๗๖. หย่องที่ออกแบบเป็นพิเศษ ลวดลายทำให้เห็นสุนทรีย์ภาพของดอกไม้และนก ๑๓๔
๗๗. หย่อง ออกแบบเน้นลวดลายไทย ออกเลา และ “ดุมอกเลา หรือ นมอกเลา” หน้าต่าง ออกแบบได้ต่าง ๆ กัน ๑๓๕
๗๘. หย่อง เน้นลักษณะพิเศษ การออกแบบทำนองลูกกรงให้เห็นช่องและส่วนทึบ (Solids and Voids) ควรสังเกต มีฐานทำลึงห้รับกรอบเซ็ดหน้า ซึ่งเรือนสามัญชนจะไม่ใคร่ทำ จะจัดทำเฉพาะเรือนผู้ทรงศักดิ์หรือตำแหน่ง หรือกุฎิสงฆ์ใหญ่ ๆ ๑๓๖
๗๙. ฝาปะกน-กรอบเซ็ดหน้า-หย่อง-ลูกกรง ตามแบบฉบับ ๑๓๗
๘๐. ชุ่มประตูด้านหลังเรือน “เรือนต้น” บริเวณพระที่นั่งอัมพรสถาน ๑๓๘
๘๑. ชุ่มประตูรั้วชานแบบต่าง ๆ ๑๓๙
๘๒. ชุ่มประตูทางเข้าชาน-กุฎิสงฆ์วัดใหม่บางกระสอบ อำเภอพระประแดง ๑๔๐
๘๓. ทางเข้าบ้านที่แสดงออกให้เห็นถึงความง่าย อีสระ แต่ไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย ๑๔๑
๘๔. กลางชานปลูกต้นไม้เพื่อให้ร่มเงา โดยมากเป็นต้นจันทน์ ต้นพิทูล ต้นมะม่วง จำปา จำปี ภาพจาก เรือน “ทับขวัญ” ๑๔๒
๘๕. แสดงปลูกต้นไม้ใหญ่กลางชาน เช่น ต้นมะม่วง ต้นจำปี ต้นชมพู เป็นต้น ภาพจากกุฎิ วัดชนะสงคราม พระนคร ๑๔๓
๘๖. ไม้ประดับชานจากกุฎิวัดยาง จังหวัดเพชรบุรี ๑๔๔
๘๗. ไม้ประดับชานจากกุฎิวัดยาง จังหวัดเพชรบุรี ๑๔๕
๘๘. ไม้ตัดประดับชานเรือนไทย ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ซอยสวนพลู กรุงเทพมหานคร ๑๔๖
๘๙. ไม้ประดับชานเรือนไทย จากกุฎิวัดยาง จังหวัดเพชรบุรี ๑๔๖
๙๐. รายละเอียดบันไดลงจากชาน มีแท่นสำหรับล้างเท้าก่อนขึ้นบันได ๑๔๗
๙๑. บันไดอีกแบบหนึ่ง ๑๔๘
๙๒. ใต้ถุนเรือนเป็นสถานที่เล่นและพักผ่อน และบางที่เป็นทางสัญจรจากบ้านหนึ่งไปอีกบ้านหนึ่ง แสดงความใจกว้างของหมู่บ้านไทย ๑๔๘

	หน้า
๙๓. ศาลพระภูมิไม้ตามแบบฉบับ	๑๔๙
๙๔. ศาลพระภูมิวางบนเสาอีกแบบหนึ่ง	๑๕๐
๙๕. พระภูมิเจ้าที่ สถิตอยู่ ณ แห่งนี้เทอญ	๑๕๑
๙๖. หมูเรือนไทย บ้านคุณจรรยา เรืองวิเศษ	๑๕๒
๙๗. บันไดและประตูทางเข้า บ้านคุณจรรยา เรืองวิเศษ	๑๕๔
๙๘. ภายในห้อง บ้านคุณจรรยา เรืองวิเศษ สังเกตจันทันกลาง ซึ่งไม่ค่อยปรากฏในเรือนไทย	๑๕๕
๙๙. ห้องรับแขก บ้านคุณจรรยา เรืองวิเศษ	๑๕๖
๑๐๐. ระเบียงบ้านคุณจรรยา เรืองวิเศษ	๑๕๖
๑๐๑. ส่วนหนึ่งของบ้านคุณจรรยา เรืองวิเศษ	๑๕๗
๑๐๒. หมูเรือนไทย บ้านคุณจรรยา เรืองวิเศษ	๑๕๘